

УДК 378.796

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-1.5>**Д. В. Бермудес**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики фізичної культури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

НЕФОРМАЛЬНА ФІЗКУЛЬТУРНА ОСВІТА ЯК ФОРМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

Статтю присвячено аналізу та узагальненню наукових джерел і результатів розвідок окремих авторів із проблеми неформальної освіти як засобу фізичного виховання студентів. З'ясовано, що в літературі не існує єдиного погляду на сутність і зміст неформальної освіти. Зазначено, що неформальна освіта є ефективним засобом не тільки отримання необхідних знань та вмінь, а і отримання задоволення потреб особистості за умови дотримання добровільності, соціального та особистісного свідомого включення. Визначено тлумачення терміна «неформальна фізкультурна освіта» як освіти, що надає знання, практичні уміння, навички та потребу самостійно займатися фізичними вправами усе життя. Ця додаткова освіта науково обґрунтована, доцільно організована, проте не завершується наданням кваліфікації того чи іншого рівня.

Досліджено, що основними завданнями неформальної фізкультурної освіти дослідники визначають: уміння використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя, формування здоров'я людини; вміння виконувати визначені види рухових дій для занять масовим спортом, оздоровчим фітнесом та фізичною рекреацією; набуття навичок дозувати тривалість та інтенсивність навантаження у процесі рухової активності з урахуванням виконання встановлених вимог до фізичного стану. Виокремлено основні характерні ознаки неформальної фізкультурної освіти студентів: освітня діяльність, організована поза формальною освітою. вона доповнює формальну освіту; вільний доступ і добровільність участі в освітній діяльності; адаптованість до потреб особистості, диференціація змісту навчання з орієнтованістю на особистість; наявність сприятливого психологічного середовища для навчання та взаємодії; інтерактивність та інноваційність форм навчання. Перспективи подальшого розвитку вбачаємо в більш поглибленому аналізі форм і методів неформальної фізкультурної освіти студентів.

Ключові слова: неформальна освіта, неформальна фізкультурна освіта, фізичне виховання, студенти.

Постановка проблеми. Роки навчання в закладах вищої освіти є найкращими роками у житті. Саме в період студентства відбувається активний інтелектуальний, фізичний розвиток та соціалізація особистості. Кожен стає по-справжньому дорослою людиною, самостійно приймає рішення, вирішує власні проблеми. Цей час важливий для формування необхідних фахових компетентностей і вмінь їх реалізовувати в майбутній професійній діяльності. Однією з таких компетентностей є здатність використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя, формування здоров'я людини. Таким чином, у процесі підготовки майбутніх фахівців необхідно створювати такі психолого-педагогічні умови організації освітнього процесу, які спрямовано на трансформацію особистості студентів, що сприятиме підвищенню якості вищої освіти, зокрема з фізичного виховання. Але, на жаль, зменшення кількості годин, що відведено на фізичне виховання, недостатність сучасного матеріально-технічного забезпечення через обмеженість фінансування навчальних закладів, застаріле методичне обґрунтування

організаційних форм навчального процесу, які не відповідають сучасним реаліям сьогодення, значно погіршують якість фізичного виховання в закладах освіти України.

Підвищенню якості освіти з фізичного виховання студентів може сприяти продумане і гармонійне поєднання інноваційних методів навчання з традиційними залежно від їхньої мети та специфіки.

Отже, назріла необхідність у зміні підходів до визначення різних видів освіти та їх взаємодії. Вбачаємо, що саме неформальна фізкультурна освіта може надати студентам знання щодо застосування засобів фізичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання неформальної освіти стали предметом дослідження для цілої низки науковців. Зокрема, філософські аспекти неформальної освіти, проблеми та перспективи розвитку розглянуто в публікаціях В. Анрющенко (2013); зарубіжний досвід розвитку дорослих у неформальній освіті досліджено і презентовано в монографії «Особистісний і професійний розвиток дорослих: теорія і практика» О. Василенком (2016); питанням теорії

організації неформальної освіти, змісту і функціям неформальної освіти в діяльності фахівців соціальної сфери присвячено дослідження Н. Павлик (2017); нормативно-правове забезпечення реалізації неформальної освіти в Україні представлено в публікації В. Безсмертної (2019); удосконалення професійно-педагогічної компетентності тренерів-викладачів у процесі підвищення кваліфікації засобами формальної і неформальної освіти розкрито в роботі С. Черевко (2017).

Надзвичайну цінність також становлять наукові розвідки, в яких досліджено питання неформальної фізкультурної освіти. Так, шляхи вдосконалення неформальної фізкультурної освіти студентів досліджено в публікаціях Ю. Вихляєва (2014); вивченню та узагальненню теоретичних засад неформальної фізкультурної освіти студентів присвячено публікацію І. Самохвалової (2019) та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз та узагальнення наукових джерел і результатів розвідок окремих авторів із проблеми неформальної освіти як засобу фізичного виховання студентів.

Виклад основного матеріалу. В останні роки в системі фізичного виховання закладів вищої освіти відбулися суттєві зміни. Із метою забезпечення якості освіти з фізичного виховання в закладах вищої освіти запропоновані такі базові моделі для вирішення цього питання: секційна, професійно орієнтована, традиційна та індивідуальна.

За традиційною моделлю в сучасній системі вищої освіти обов'язкові заняття з фізичного виховання проходять тільки на 1-2 курсах навчання. За даними І. Самохвалової, анкетування студентів 3-4 курсів аграрного університету показало, що лише 15,6% із 150 опитаних студентів регулярно самостійно займаються фізичними вправами, епізодично беруть участь у спортивних заходах ще майже 6,74%. І хоча майже 67,9% визнають необхідність регулярних занять фізичною культурою і спортом, але з різних причин відкладають ці заняття на більш сприятливі часи. Тож більшість студентів надалі майже не займаються фізичними вправами [7, с. 292–295].

Таким чином, можна констатувати, що новітні вимоги до системи вищої освіти потребують поєднання студентської освіти у процесі навчання закладів освіти з неперервною освітою (освітою впродовж життя). Саме неформальна освіта може подолати суперечності між психологічними та соціальними потребами. Це відбувається завдяки тому, що комунікативна атмосфера не передбачає жорстких рамок і сприяє саморозкриттю, саморозвитку особистості [1, с. 5–9].

Отже, необхідно здійснити аналіз поняття «неформальна освіта» в Україні та за кордоном для розуміння сутності неформального навчання

як сучасної форми задоволення освітніх потреб студентів.

Уперше в науковій літературі термін «неформальна освіта» з'явився у 1968 р. у публікації П. Кумбса «Світова освітня криза: системний підхід». В означеній роботі даному виду освіти автором присвячено розділ «Неформальна освіта: наздогнати, підтримати, випередити» [11].

Пізніше, у 1978 році, група вчених Римського клубу, зауважуючи неадекватність принципів і змісту традиційного навчання сучасним суспільним вимогам, запропонувала стратегію інноваційного навчання, що стимулює новаторські зміни в культурі та соціальному середовищі [5].

На думку Н. Павлик, процес створення та вживання терміна відбувався еволюційним шляхом, тобто через поступове поширення та поглиблення розуміння альтернативних форм освіти, а не як штучно придуманого терміна для позначення певного поняття або феномену. Ефективність використання різних форм неформальної освіти для досягнення результатів формування громадянськості, залучення людей до просоціальної діяльності, їхня активізація та сенсифікація сприяли поширенню досвіду її упровадження та потреби теоретичного обґрунтування цих ефектів [8].

На думку вчених, саме з того часу з'явилася тристороння категоризація освіти і вслід за стратегіями й економістами Світового банку стали розрізняти формальну, неформальну й інформальну освіти [13].

У науковій роботі П. Кумбса та М. Ахмеда (1974) «Наступ на сільську бідність: як неформальна освіта може допомогти» та їхніх інших працях уперше була охарактеризована тристороння категоризація освіти [12].

О. Василенко в розділі монографії «Розвиток дорослих у неформальній освіті (зарубіжний досвід)» презентує дослідження П. Кумбса й М. Ахмеда. Відповідно, у класифікації авторів формальна освіта пов'язана з різними навчальними закладами, неформальна – із громадськими групами та іншими організаціями, а інформальна охоплює все інше, наприклад, взаємодію з сім'єю, друзями та колегами по роботі [2]. Натомість П. Фордхем зазначає, що жорстких меж між формальною, неформальною й інформальною освітою не існує [13].

Тенденціями розвитку неформальної освіти є такі основні положення: безперервність, масовий характер, активність (суб'єктність) форм і методів, значущість для суб'єкта освіти, адаптованість до потреб особистості, орієнтованість на особистість [5].

В «Енциклопедії освіти» (2008) стверджується, що будь-яка освітня діяльність, організована поза формальною освітою, доповнює формальну освіту, забезпечуючи освоєння умінь і навичок, які

необхідні для соціально й економічно активного громадянина країни, щоб він зміг інтегруватися в суспільстві й на ринку праці [6]. Традиційна (формальна) і нетрадиційна (неформальна) освіта діалектично взаємопов'язані. Перша може бути представлена як система стандартів в утворенні, а друга – як система вдосконалювання таких стандартів і приведення їх у відповідність до нового рівня знань [6].

С. Черевко неформальну освіту визначає як будь-яку освітню діяльність, організовану поза формальною освітою. Вона доповнює формальну освіту, забезпечуючи те освоєння умінь і навичок, які необхідні для соціально й економічно активного громадянина країни, щоб він зміг інтегруватися в суспільстві й на ринку праці [9, с. 289–295].

У процесі аналізу наукової літератури Н. Павлик виділено сукупність і здійснено якісний аналіз визначень неформальної освіти. Авторкою визначено суперечливість розуміння дослідниками змісту поняття, подекуди представлений взаємовиключаючими поглядами на рівень її організованості, структурованості, результативності [8].

За результатами систематизації представлених визначень та контент-аналізу Н. Павлик визначено, що провідними категоріальними ознаками, через які окреслюється неформальна освіта, є процес та діяльність (масові частки становлять 40%). Основними цілями неформальної освіти є задоволення особистісних та пізнавальних потреб її учасників (по 12%). Важливою характеристикою неформальної освіти вчені вважають те, що вона організовується поза межами формального навчання (36%), при цьому основними засобами є гуртки, курси та громадські організації (по 12%). У процесі оцінки результатів неформального навчання дослідники послуговуються думкою, що основною характеристикою є відсутність сертифікації одержаних компетенцій (28%), а також по 20% відзначено результативність у категоріях «знання», «уміння» й «компетенції». Серед ознак неформальної освіти найвищу масову долю відзначено за шкалами: організованість (24%), добровільність (16%), доступність (16%), додатковість (16%). Під час характеристики учасників неформальної освіти найвищі масові частки кількісних результатів контент-аналізу спостерігаються для ознак «група» та «особливі категорії населення» – по 8% кожна [8].

Такий аналіз дозволив Н. Павлик сформулювати авторське визначення неформальної освіти як процесу додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку молоді, організованого поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій.

Аналіз наукових джерел та узагальнення результатів розвідок окремих авторів дає можливість зробити висновок, що в літературі не існує

єдиного погляду на сутність і зміст неформальної освіти.

Звернемо увагу на розробки шведського дослідника С. Ларссона. Автором визначено основні положення ролі неформальної освіти в суспільстві. А саме: вільний доступ до участі (незалежно від статусу, ґендеру, місця проживання, національності, віку); диференціація змісту навчання залежно від потреб; інтерактивність та інноваційність форм навчання; можливість створення та використання соціальної влади шляхом пропагування критичних ідей [10].

Таким чином, ще раз можна зазначити, що неформальна освіта є ефективним засобом не тільки отримання необхідних знань та вмінь, а і задоволення потреб особистості за умови дотримання добровільності, соціального та особистісного свідомого включення.

Неформальна освіта як додаткова форма освітніх послуг дозволяє розширити межі засвоєння професійного досвіду залежно від інтересів студентської молоді та створити психологічно сприятливу атмосферу як основу самоідентифікації й самоактуалізації молоді [8, с. 27–37].

Коло інтересів наших наукових розвідок зосереджено на визначенні місця неформальна освіта у фізичному вихованні.

За визначенням Ю. Вихляєва (2014), «неформальна фізкультурна освіта» – освіта, що надає знання, практичні уміння, навички та потребу самостійно займатися фізичними вправами усе життя. Ця додаткова освіта науково обґрунтована, доцільно організована, проте не завершується наданням кваліфікації того чи іншого рівня» [3].

Основними завданнями неформальної фізкультурної освіти визначаємо: вміння використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя, формування здоров'я людини; вміння виконувати визначені види рухових дій для занять масовим спортом, оздоровчим фітнесом та фізичною рекреацією; набуття навичок дозувати тривалість та інтенсивність навантаження у процесі рухової активності з урахуванням виконання встановлених вимог до фізичного стану.

Окреслені завдання є необхідною умовою формування необхідних фахових компетентностей студентів і їх реалізації в майбутній професійній діяльності, досягнення високих соціальних стандартів.

І. Самохвалова зазначає, що неформальна фізкультурна освіта повинна бути спрямована на підвищення мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до освітнього процесу, активізувати рухову активність та сприяти оволодінню навичками й уміннями використання засобів фізичного виховання в майбутній професійній діяльності [7, с. 292–295].

Аналізом наукових джерел визначено, що основними організаційними формами неформальної освіти є: екскурсійні тури, стажування, конференції, семінари, презентації, тренінги, курси, студії, майстер-класи, творчі майстерні, круглі столи, створення та користування мережевими бібліотеками, Інтернет-сервісами та цифровими ресурсами, організація секцій, гуртків, клубів, дистанційне навчання, онлайн-навчання, курси для отримання нової професії, виїзні заняття, тренінги, курси особистісного розвитку тощо.

Основними організаційними формами неформальної фізкультурної освіти є науково-практичні конференції, методичні семінари, презентації, тренінги, курси, майстер-класи провідних фахівців і спортсменів, стажування, форуми, фітнес-конвенції тощо.

Як приклад можемо навести практику застосування неформальної освіти в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка. Незважаючи на відсутність в університеті прямого нормативного регулювання питань визначення результатів навчання, отриманих у неформальній освіті, щорічно студенти, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Фізична культура)» на добровільній основі беруть участь у Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених «Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту різних груп населення» та інших конференціях. Також успішно беруть участь у Всеукраїнських фахових олімпіадах та конкурсах студентських наукових робіт. Активно брали участь у науково-практичних форумах «Покоління нових можливостей «JuniorZ»», «Упровадження варіативних модулів «Флорбол» та «Чирлідінг» у процесі фізичного виховання школярів».

Участь у зазначених формах неформальної фізкультурної освіти дає можливість значно розширити знання, уміння і навички застосування засобів фізичного виховання у процесі рухової активності та в майбутній професійній діяльності.

Аналіз та узагальнення наукових джерел результатів розвідок окремих авторів дозволив виокремити основні характерні ознаки неформальної фізкультурної освіти студентів:

- освітня діяльність, організована поза формальною освітою; вона доповнює формальну освіту;
- вільний доступ і добровільність участі в освітній діяльності;
- адаптованість до потреб особистості, диференціація змісту навчання з орієнтованістю на особистість;
- наявність сприятливого психологічного середовища для навчання та взаємодії;
- інтерактивність та інноваційність форм навчання.

Висновки та перспективи подальшого розвитку. У ході аналізу наукових джерел та узагальнення результатів розвідок окремих авторів з'ясовано, що в літературі не існує єдиного погляду на сутність і зміст неформальної освіти. Зазначено, що неформальна освіта є ефективним засобом не тільки отримання необхідних знань та вмінь, а й задоволення потреб особистості за умови дотримання добровільності, соціального та особистісного свідомого включення. Визначено тлумачення терміна «неформальна фізкультурна освіта» як освіти, що надає знання, практичні уміння, навички та активізує потребу самостійно займатися фізичними вправами усе життя. Ця додаткова освіта науково обґрунтована, доцільно організована, проте не завершується наданням кваліфікації того чи іншого рівня.

Досліджено, що основними завданнями неформальної фізкультурної освіти дослідники визначають: уміння використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя, формування здоров'я людини; вміння виконувати визначені види рухових дій для занять масовим спортом, оздоровчим фітнесом та фізичною рекреацією; набуття навичок дозувати тривалість та інтенсивність навантаження в процесі рухової активності з урахуванням виконання встановлених вимог до фізичного стану.

Виокремлено основні характерні ознаки неформальної фізкультурної освіти студентів: освітня діяльність, організована поза формальною освітою, що доповнює формальну освіту; вільний доступ і добровільність участі в освітній діяльності; адаптованість до потреб особистості, диференціація змісту навчання з орієнтованістю на особистість; наявність сприятливого психологічного середовища для навчання та взаємодії; інтерактивність та інноваційність форм навчання.

Перспективи подальшого розвитку вбачаємо в більш поглибленому аналізі форм і методів неформальної фізкультурної освіти студентів.

Список використаної літератури:

1. Андрущенко В. Філософія неформальної освіти: проблеми та перспективи розвитку. *Вища освіта України*. 2013. № 4. С. 5–9.
2. Василенко О.В. Особистісний і професійний розвиток дорослих: теорія і практика. *Розвиток дорослих у неформальній освіті (зарубіжний досвід)*: монографія / за заг. ред. О.В. Аніщенко. Київ: ІПОД НАПН України, 2016. С. 293.
3. Вихляев Ю.М. Інноваційні технології фізичного виховання студентів: навчальний посібник. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 543 с.
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М. Дичківська. Київ: Академвидав, 2004. 352 с. Якуба Е.А.

- Соціологія : учеб. посіб. Харків : Изд-во «Константа», 1996. 192 с.
5. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І.М. Дичківська – К. : Академвидав, 2004. 352 с.
  6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 140–141.
  7. Самохвалова І.Ю. Неформальна фізкультурна освіта студентів. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* Випуск № 3(159). Чернігів, 2019. С. 292–295.
  8. Павлик Н.П. Неформальна освіта в системі освіти України. *Освітологічний дискурс.* 2016. № 2(14). С. 27–37.
  9. Черевко С.В. Удосконалення професійно-педагогічної компетентності тренерів-викладачів у процесі підвищення кваліфікації засобами формальної і неформальної освіти *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «педагогіка і психологія».* Педагогічні науки. 2017. № 1(13). С. 289–295.
  10. Larsson S. Popular adult education institutions as educational avant-garde. The second Nordic conference on adult learning – Meaning, Relevance and variation II. Linköping University, 2007. P. 26–27.
  11. Coombs P. H. World Educational Crisis: a systems approach. New York : Oxford University Press, 1968.
  12. Coombs P. and Ahmed M. Attacking Rural Poverty. How non-formal education can help. Baltimore : John Hopkins Press., 1974.
  13. Fordham P.E. Informal, non-formal and formal education programmers' in YMCA George Williams College ICE301 Lifelong Learning Unit 2. London : YMCA George Williams College, 1993.

Bermudes D. Informal physical education as a form of physical culture of students

This article has been devoted to the analysis and generalization of scientific sources and results individual authors' researches concerning the problem of informal physical education as a means of students' physical education. As has been found, in scientific literature there is no single view on the nature and content of informal education. Informal education is noted to be an effective means not only to obtain the necessary knowledge and skills, but also to meet the needs of the individual, subject to voluntary, social and personal conscious inclusion. Also it has been defined the interpretation of the "informal physical education" concept as an education providing knowledge, practical skills, abilities and the need to exercise independently for life. This additional education is scientifically substantiated, properly structured, but does not end with the providing of different level skills.

As has been investigated, researchers determine the main tasks of informal physical education as follows: the ability to use different types and forms of motor activity for active recreation and a healthy lifestyle, the formation of human health; the ability to perform certain types of motor actions for the purpose of mass sports, fitness and physical recreation; acquisition of skills to dose the duration and intensity of physical exertion in the process of motor activity, taking into account the implementation of the established requirements for physical condition. The main characteristic features of students' informal physical education have been highlighted as follows: educational activities organized outside of formal education and complementing formal education; free access and voluntary participation in educational activities; adaptation to the needs of the individual, differentiation of the content of education with a focus on the individual; availability of a favorable psychological environment for learning and interaction; interactivity and innovative forms of learning. Prospects for further development could be seen in a more in-depth analysis of the forms and methods of students' informal physical education.

Key words: *informal education, informal physical education, physical education, students.*